

Umhverfis-, orku og loftslagsráðherra
Hr. Jóhann Páll Jóhannsson
Borgartúni 26
105 Reykjavík

Selfossi 12. febrúar 2026

Umsögn um frumvarp til laga um breytingu á ýmsum lögum vegna einföldunar regluverks og aukinnar skilvirkni eftirlits með hollustuháttum og mengunarvörnum.

Vísað er til máls S-3/2026 í Samráðsgátt þar sem óskað er eftir umsögnum um frumvarp til laga um breytingu á ýmsum lögum vegna einföldunar regluverks og aukinnar skilvirkni eftirlits með hollustuháttum og mengunarvörnum fyrir 17. febrúar 2026.

Samantekt: Illa undirbúið frumvarp sem dregur úr sjálfsákvörðunarrétti sveitarfélaga

Í umsögn þessari er fjallað um frumvarp til laga sem ætlað er að einfalda regluverk og auka skilvirkni eftirlits með hollustuháttum og mengunarvörnum. Niðurstaðan er sú að frumvarpið er hroðvirknislega unnið, og felur í sér verulega miðstýringu á kostnað sveitarfélaga, án fullnægjandi samráðs eða greiningar á áhrifum. Breytingarnar veikja stjórnarskrárvarinn sjálfsákvörðunarrétt sveitarfélaga og raska samþættingu umhverfis-, skipulags- og neysluvatnsmála, auk þess að hafa ófyrirsjáanleg áhrif á tekjugrundvöll sveitarfélaga. Þá eru forsendur frumvarpsins, m.a. vísanir til athugasemda ESA, að mati umsagnaraðila misvísandi. Ekki liggur fyrir trúverðugt mat á kostnaði, áhættu eða áhrifum á málshraða, þjónustu við almenning og rekstraraðila. Að mati umsagnaraðila á að styrkja núverandi kerfi með auknu samræmi, upplýsingakerfi og leiðsögn, í stað róttækrar tilfærslu valds til ríkisins. Því er lagt til að frumvarpið verði dregið til baka og Umhverfis- og orkustofnun gefið tækifæri á að beita þeim úrræðum sem þegar eru í lögunum til að mæta þeim annmörkum sem kunna að vera á framkvæmd þeirra. Hér á eftir verða færð ítarleg rök fyrir þessum framangreindum niðurstöðum.

Miðstýring í mótsögn við alþjóðlega samninga og skuldbindingar

Í aðdraganda þessa frumvarps hafa tekist á sjónarmið um valddreifingu og miðstýringu. Núverandi fyrirkomulag byggir á valddreifingu þar sem talið er affarasælast að ákvarðanataka og aðgerðir í umhverfismálum séu sem næst uppruna mengunarinnar. Slík sjónarmið hafa verið leiðandi á undanförunum áratugum og byggir Ríó yfirlýsingin¹ og Árósasamningurinn² á þessum grundvelli í baráttunni fyrir betra umhverfi. Í þessu máli hefur ríkisstjórnin horft í aðra átt og ákveðið að stefna skuli í átt til miðstýringar, enda boðorð dagsins að koma umsvifum ríkisvaldsins fyrir í sem stærstum stofnunum, en fórna um leið þeim lipurleika sem oft fylgir smæðinni og nálægðinni við íbúana.

¹ Sjá 10. meginreglu Ríó yfirlýsingarinnar þar sem kveðið er á um að umhverfismál verði best leyst með þátttöku þeirra sem málið varðar á viðeigandi stjórnsýslustigi.

² Ákvæði 6. gr. Árósasamningsins felur það í sér að gefa skuli almenningi kost á að taka þátt í töku ákvarðana um útgáfu leyfa fyrir tiltekinni starfsemi sem haft getur áhrif á umhverfið.

Samtök heilbrigðiseftirlitssvæða á Íslandi

Nauðsynlegt er að halda því til haga hér, að á öllum stigum málsins, sem rekja má til niðurstaðna starfshóps ráðuneytisins vorið 2023 og stýrihóps árið 2025, hefur heilbrigðiseftirlit sveitarfélaga og regnhlífarsamtök þeirra, Samtök heilbrigðiseftirlitssvæða á Íslandi, lagt fram bókanir og umsagnir þar sem færð eru fram greinargóð rök fyrir því að heilladrýgst sé að hrinda í framkvæmd sviðsmynd 4 í tillögum stýrihópsins, sem felur í sér óbreytt hlutverk heilbrigðiseftirlits, en að komið sé á miðlægu upplýsingakerfi, skýru hlutverki og jafnvel auknu boðvaldi stofnana sem hafa með höndum yfirumsjónarhlutverk með heilbrigðiseftirliti. Kostir þeirrar leiðar felast í minni áhættu, minni kostnaði fyrir samfélagið og að ákvarðanatöku í umhverfismálum helst nær íbúum.

Vissulega hefur því verið réttilega haldið fram að valddreifingunni fylgi sú áskorun að samræmi í aðgerðum hliðstæðra stjórnsýslueininga geti farið forgörðum. Þessi áskorun er alveg hin sama í miðstýrðu kerfi, með þeim mun þó, að þeir sem hallast að miðstýringarleiðinni sjá boðvaldið sem henni fylgir sem lausn á öllum vandamálum. Þannig má segja að árum saman hafi bæði ráðuneytin og ríkisstofnanirnar sem véla um þessa málaflokka látið reka á reiðanum í stað þess að ganga fram af myndugleika og beita sér markvisst fyrir samræmdu verklagi og túlkunum á löggjöfinni sem þau telja réttastar. Þess í stað verður nú snúið til þess að hrinda slíku í framkvæmd með boðvaldi. Ef þessum stofnunum verður látið í té umbeðið boðvald með þessum lagabreytingum má vera að samræmi aukist eitthvað, en alls ekki víst að niðurstaðan verði betri fyrir umhverfi og lýðheilsu og jafn víst að þessu aukna samræmi hefði mátt ná fram með betri samræmingu og stjórnun af hálfu stofnana.

Umhverfis- og orkustofun hefur í raun lítið beitt þeim stjórnþækjum sem henni standa til boða samkvæmt lögum nr. 7/1998 um hollustuhætti og mengunarvarnir. Meðal þeirra eru ákvæði um að stofnunin getur útbúið leiðbeiningar sem heilbrigðisnefndum ber að fylgja (52. gr.). Þá skal stofnunin sjá um gerð fræðsluefnis og upplýsa og fræða þá er starfa að heilbrigðiseftirliti (51. gr.). Einnig hafa fulltrúar Umhverfis- og orkustofnunar rétt til setu á fundum heilbrigðisnefnda með tillögurétti og málfrelsi (48. gr.). Sem dæmi um þetta þá hefur stofnunin aldrei gefið út eftirlitshandbækur fyrir þá starfsemi sem fellur undir eftirlit heilbrigðisnefnda, þrátt fyrir ákall um slíkt. Sem endranær myndu heilbrigðinefndir leggja þar hönd á plóg ef eftir væri leitað.

Það hljóta að vera mikil vonbrigði fyrir fólkið í landinu að sú leið sem hér er farin skuli hafa orðið fyrir valinu, enda verður erfiðara fyrir íbúa að fá fram úrbætur vegna ábendinga um óheilnæm matvæli, mengað umhverfi og ónæði af völdum mengunar. Jafnvel er veruleg hætta á að slíkt mál verði algerlega hunsuð fyrst um sinn á meðan nýtt stofnanakerfi tekur á sig mynd. Ef breytingarnar ná fram að ganga verður þjónusturof í eftirliti á öllum sviðum gagnvart íbúum og fyrirtækjum. Það mun taka marga mánuði eða ár að innleiða breytingarnar með tilheyrandi áhættu fyrir íbúa þessa lands. Á tímabilinu mun málið einnig hafa áhrif á samkeppni þar sem sum fyrirtæki kunna að fá eftirlit en önnur ekki.

Nokkur orð um málalögbúnað ráðuneytisins

Í greinargerð með frumvarpinu er mikið lagt upp úr að stjórnvöld séu knúin til þessara breytinga vegna athugasemda ESA (European Surveillance Authority - Eftirlitsstofnun EFTA) á meðan hið rétta er að þær athugasemdir ESA sem vísað er til snúa nær alfarið að því að framkvæmd matvælalaga sé ekki í fullu samræmi við skuldbindingar Íslands samkvæmt samningnum um evrópskt efnahagssvæði (EES). Það að byggja breytingar á lögum um hollustuhætti og mengunarvarnir á aðfinnslum ESA er því mjög misvísandi.

SHÍ

Samtök heilbrigðiseftirlitssvæða á Íslandi

Einnig er rétt að geta þess að stjórnvöld hafa kynnt fyrir ESA með formlegum hætti að þau hyggist mæta aðfinnslum stofnunarinnar með því að flytja eftirlitsverkefni á sviði matvæla, hollustuhátta og mengunarvarna frá sveitarstjórnarstiginu til ríkisvaldsins. Í svari ESA kemur fram að hvorki sé öruggt að slíkar aðgerðir séu nauðsynlegar³, né nægjanlegar til að mæta þeim annmörkum sem stofnunin hefur bent á. Með orðinu nauðsynlegar er átt við ná megi sama árangri með umfangsminni aðgerðum og þegar talað er um nægjanlegar er átt við að engin trygging sé fyrir því að boðaðar breytingar dugi til þess að ná settum markmiðum. Þá verður ekki hjá því komist að taka fram að ESA muni að líkindum ekki leggja orð í belg um þær breytingar sem hér um ræðir þar sem starfsemi sú sem fellur undir lög um hollustuhætti og mengunarvarnir og nú er undir eftirliti heilbrigðisnefnda er að langmestu leyti utan gildissviðs samningsins um EES. Því er erfitt að segja hvort þessi málsástæða byggji á misskilningi eða ósannsögli.

Í greinargerð frumvarpsins er að finna hástemmd loforð um aukna hagkvæmni, skilvirkni, hraðari málsmeðferð og eins og segir í 3. mgr., 3. kafla greinargerðarinnar: „*Að tryggja að opinbert eftirlit með hollustuháttum og mengunarvörnum sé árangursríkt, skilvirkt, óhlutdrægt og uppfylli kröfur um gæði og samræmi í framkvæmd.*“ Hins vegar eru engin áform um að mæla eða meta áhrif breytinganna á þessa þætti. Þvert á móti er gert lítið úr þeim kostnaði sem hljótaskast mun af breytingunum. Lítið er hjá líða að geta þess að fyrir liggur mat sérfræðinga á að kostnaður við gerð nýrra upplýsingakerfa muni nema um 250-350 milljónum króna⁴. Þá er engin tilraun gerð til að meta kostnað vegna starfsloka og biðlauna, langtíma leigusamninga, lífeyrisskuldbindinga og ýmiss annars samningsbundins kostnaðar sem lenda mun á sveitarfélögum. Auk þessa má nefna ýmsan kostnað heilbrigðisnefnda s.s. við uppbyggingu upplýsingakerfa, greiningar og stefnumótun sem ætla má að kastað verði á glæ.

Um verkefni sveitarfélaga í hinu nýja lagaumhverfi

Frumvarpið gerir ráð fyrir að sveitarfélögin geti sett sér samþykktir um fáein afmörkuð málefni. Hins vegar virðist ekki hugsað fyrir hlutum á borð við vald- og gjaldheimildir. Ekkert er víkið að slíku og má furðu sæta hversu illa er vandað til verka hvað þetta varðar. Helst vakna grunsemdir um að lagasmíðin hafi aðallega byggst á notkun „*find / replace*“ fjölvans í ritvinnsluforritinu.

Flókið er að átta sig á óbeinum áhrifum frumvarpsins. Nefna má sem dæmi um slíkt atriði, sem alls ekki blasir við, en hljótaskast mun af frumvarpinu verði það að lögum, er að lega vatnsverndarsvæða verður framvegis ákveðin af Umhverfis- og orkustofnun, en ekki heilbrigðisnefnd, eins og verið hefur. Þar með geta hlutir á borð við ákvörðun um vaxtarmörk höfuðborgarsvæðisins og annarra þéttbýlissvæða flust að verulegu leyti frá sveitarstjórnarstiginu til ríkisvaldsins. Hérna er um gríðarlega veigamikinn þátt í stjórnarskrárvörðum sjálfsákvörðunarrétti sveitarfélaga að ræða, enda gerist það iðulega um allt land að skipulagsáform steyta á vatnsvernd, sem ætlað er að verja eina af okkar dýrmætustu auðlindum. Á sama hátt mun ríkisvaldið öðlast lykilstöðu þegar kemur að skipulagsáætlunum.

Ráðuneytið virðist ekki alls kostar grunlaust um mikilvægi heilbrigðiseftirlits og heilbrigðisnefnda í drögum að frumvarpi til laga um stjórn vatnamála sem nú eru í samráðgáttinni (sjá Mál nr. S-254/2025). Þar er heilbrigðiseftirlitinu ætlað veigamikið hlutverk við gerð áætlana (7. gr.), setu í vatnasvæðisnefndum (8. gr.) og vöktun vatnsgæða (25. gr.). Í greinargerð með frumvarpinu segir:

³ Sjá 2. mgr. á bls. 28 í áminningarbréfi til íslenskra stjórnvalda frá 10. júlí 2024: „*Accordingly, the Authority does not consider that a reorganization which entails the abolition of the local competent authorities is a necessary step for Iceland to comply with the obligations set out in the OCR [Official Control Regulation]*“

⁴ Sjá 8. tl., bls. 7 í skýrslu stýrihóps umhverfisráðherra (<https://tinyurl.com/yck4sr25>)

SHÍ

Samtök heilbrigðiseftirlitssvæða á Íslandi

„Sveitarfélög, heilbrigðisnefndir og heilbrigðiseftirlit sveitarfélaga, sem samanstanda af 9 heilbrigðiseftirlitssvæðum um allt land, gegna mjög þýðingarmiklu hlutverki varðandi framfylgd vatnsverndar.“ Þarna er hlutverk heilbrigðisnefnda og heilbrigðiseftirlits skilgreint sem „mjög þýðingarmikið“ í einu frumvarpi en leggur til afnám þess í öðru, á sama tíma. Þessi hróplega mótsögn í vinnubrögðum staðfestir að ráðuneytið skortir alla yfirsýn yfir málaflokkinn.

Einnig yrði það framvegis í höndum ríkisstofnunar hver verða örlög leyfisskyldrar starfsemi sem þarf að víkja af svæði sem áður var iðnaðar- eða athafnasvæði en er ætlað að þróast yfir í íbúða- eða miðsvæði. Dæmi um slíkt er bensínstöð sem starfað hefur áratugum saman á skipulagsreit sem ætlunin er að breyta í íbúðasvæði. Hingað til hefur það verið í höndum heilbrigðisnefnda að fylgja eftir lokun starfseminnar og að viðskilnaður við reitinn uppfylli kröfur um íbúðasvæði. Slík ákvarðanatataka krefst náinnar þekkingar á skipulagi svæðisins, þróun þess til framtíðar, sögu og eðli starfseminnar, staðbundnum aðstæðum og raunverulegum áhættum fyrir íbúa og umhverfi. Hún byggir jafnframt á stöðugu samspili skipulagsyfirvalda, heilbrigðiseftirlits og rekstraraðila, þar sem tímasetningar, skilyrði og frágangur skipta sköpum. Af þessum sökum er augljóst að stjórnsýsla af þessu tagi verður ekki skilvirk, ábyrg né réttlæt看leg nema hún sé í höndum staðbundinnar stjórnsýslu sem hefur bæði lögbundið hlutverk og raunverulega aðkomu að þróun svæðisins.

Við blasir að frumvarpið og boðaðar breytingar á matvælalögum mun hafa áhrif á tekjustofna sveitarfélaga s.s. eftirlitsgjöld, gjöld vegna leyfa fyrir smásölu á tóbaki, leyfa fyrir margvíslegri starfsemi, leyfa fyrir gæludýrahald, gjöld vegna meðhöndlunar úrgangs og gjaldskrá fyrir fráveitu, sem allir eiga sér lagastoð í 59. gr. laga nr. 7/1998. Að óbreyttu eru framangreindir möguleikar sveitarfélaga til tekjuöflunar slegnir út af borðinu. Með því að ákveða einhliða slíkar breytingar vakna spurningar um hvort ríkisvaldið fari á svig við 78. gr. stjórnarskrárinnar.

Sveitarfélög hafa í gegnum tíðina notið leiðsagnar frá heilbrigðiseftirlitinu með ýmsum hætti. Til dæmis má benda á að Heilbrigðiseftirlit Reykjavíkur hefur gegnt lykilhlutverki í vinnu sem snýr að umbreytingu á Ártúnshöfða úr iðnaðarhverfi yfir í íbúða- og miðsvæði vegna úrlausnar á áskorunum sem tengjast jarðvegsmengun frá fyrri tíð. Eins hafa Heilbrigðiseftirlit Suðurnesja og Heilbrigðiseftirlit Suðurlands í samstarfi við Veðurstofuna, sveitarfélögin og veitufyrirtækin komið með öflugum hætti inn í vinnu sem snýr að því að kortleggja þær hættur sem steðja að neysluvatnsöflun vegna náttúruvár. Þá hafa heilbrigðiseftirlitin á höfuðborgarsvæðinu í gegnum tíðina gegnt lykilhlutverki í vatnsverndarmálum. Á hverjum tíma og hverjum stað má benda á mörg sambærileg verkefni þar sem staðþekking hjá heilbrigðiseftirlitinu hefur nýst vel, samfélaginu til heilla.

Í frumvarpinu er lagt til að stjórnvöld á sveitarstjórnarstigi og á vegum ríkisins hafi heimild til að leita álits Umhverfis- og orkustofnunar um framkvæmdir sem varða gildissvið laganna, en engar kvaðir lagðar á stofnunina um að viðhalda þekkingu um staðhætti eða að gefa út slík álit á skilvirkan hátt. Um umfang slíkra verkefna er erfitt að segja en líklega skipta umsagnir heilbrigðisnefnda um skipulagsáform sveitarfélaga nokkur hundruðum á hverju ári og margfalt fleiri eru umsagnir til byggingarfulltrúa og rekstraraðila um byggingarframkvæmdir tengdar leyfisskyldri starfsemi. Þessi vinna hefur mikið forvarnargildi þar sem athugasemdum er komið að á fyrstu stigum áforma um skipulag. Ekki er annars að vænta en að mikið af þessari rýni muni fara forgörðum í þessum hagræðingaraðgerðum. Áhrifin munu koma fram í auknum kostnaði atvinnulífsins og samfélagsins alls vegna galla í skipulagsáætlunum og mannvirkjagerð.

SHÍ

Samtök heilbrigðiseftirlitssvæða á Íslandi

Neysluvatnsmál hafa frá öndverðu verið á höndum heilbrigðisnefnda sveitarfélaga sem eiga þátt í þeim árangri að íslenska vatnið telst með því heilnæmasta og öruggasta sem fyrir finnst. Þannig hefur það ekki alltaf verið og ekki sjálfgefið að þannig verði það um ókomna tíð. Öryggi og heilnæmi neysluvatns er málefni sem snýr að umhverfinu, mengunarvörnum og öryggi matvæla. Með þeim breytingum sem boðaðar eru verður málaflökknum skipt í tvennt og deilt á forræði tveggja stofnana. Vert er að hafa í huga að árið 2015 voru 818 eftirlitsskyldar vatnsveitur í landinu. Með breytingunum falla neysluvatnsmál undir tvær stofnanir en málaflökkurinn var til umfjöllunar hjá einu stjórnvaldi áður. Sama á reyndar við um 260 leikskóla, 174 grunnskóla, 35 framhaldsskóla og 1065 veitingastaði, að ótöldum matvælaframleiðendum, um 700 gististöðum og ýmissi annarri starfsemi sem eftirleiðis mun þurfa að búa við það óhagræði að lúta tveimur eftirlitsstjórnvöldum og tvöföldum eftirlitsgjöldum. Þannig slá ráðuneytin ryki í augu fólks með því að þrástagast á hagræðinu sem hljótist af tveimur stofnunum í stað 13 áður, þegar veruleiki þúsunda fyrirtækja og alls almennings er að geta nú leitað til eins stjórnvalds í héraði (heilbrigðiseftirlits sveitarfélaga) en þurfa framvegis að leita á náðir tveggja miðlægra ríkisstofnana sem soðnar verða upp úr heilbrigðiseftirlitinu, Matvælastofnun, Umhverfis- og orkustofnun, Fiskistofu og Verðlagsstofu skiptaverðs.

Vert er að víkja sérstaklega að möguleikum sveitarfélaga til að hafa áhrif á áherslur heilbrigðisnefnda í gegnum fulltrúa sína í nefndunum og samtöl við stjórnendur og starfsmenn. Í núverandi kerfi hafa sveitarfélögin nýtt sér slíkar tengingar og þess má sjá stað í þeim áherslum sem lagðar eru á loftgæðamál og vöktun yfirborðsvatns (strandsjór, ár, lækir, vötn og tjarnir) á höfuðborgarsvæðinu. Önnur slík áherslumál eru umgengni á lóðum og tóbaksvarnir. Gangi boðaðar breytingar eftir munu möguleikar sveitarfélaganna til að beita sér fyrir slíkum áherslumálum hverfa með öllu.

Um réttaröryggi og stjórnvaldsfyrirmæli

Veruleiki eftirlitsskyldra fyrirtækja og eftirlitsaðila hefur verið sá að oft getur verið æði snúið að átta sig á hvað má og hvað má ekki. Eitt slíkt dæmi eru reglugerð nr. 814/2010 um hollustuhætti á sund og baðstöðum, sem breytt hefur verið 6 sinnum á 15 árum. Þó er hvergi til samfelldur texti reglugerðarinnar á íslensku, heldur þarf að stauta í gegnum 7 reglugerðir til að endanlega vissu um hvaða reglur gilda. Annað nokkuð hjákátlegt dæmi er reglugerð um neysluvatn frá 2001. Þar er Hollustuvernd ríkisins 16 sinnum nefnd á nafn. Árið 2002 var Hollustuvernd ríkisins lögð niður og Umhverfisstofnun sett á fót til að annast verkefni Hollustuverndar, ásamt ýmsu öðru. Árið 2008 fluttist yfirumsjón með matvælaeftirliti þaðan til Matvælastofnunar. Þrátt fyrir tvær breytingar á neysluvatnsreglugerðinni hefur ekki lánast að færa þetta atriði til betri vegar og útheimtir þannig sæmilega þekkingu á stofnanakerfi ríkisins og þróun þess fyrir hinn almenna borgara til að glöggva sig á hvaða stjórnvald fer núna með þau hlutverk sem Hollustuvernd ríkisins er sögð hafa í reglugerðinni. Fyrir þá sem ekki eru öruggir er upplýst að í stað orðanna „Hollustuvernd ríkisins“ í reglugerðinni ætti nú að standa „Matvælastofnun“.

Árið 2022 setti umhverfisráðherra reglugerð um skráningarskyldan atvinnurekstur sem fól það í sér að tilteknir atvinnugreinaflokkar yrðu framvegis undanþegnir starfsleyfissskyldu en yrðu þess í stað skráningarskyldir. Skemmst er frá því að segja þessi vegferð hefur á margan hátt gengið afar illa. Vefsvæði það sem stjórnvöld komu á fót til að halda utan um þessi mál er gallað á margan hátt. Enn hefur ekki verið gerð gangskör að því að flytja þangað fyrirtæki sem höfðu starfsleyfi samkvæmt eldri reglugerð. Samfelldur texti reglugerðarinnar með áorðnum breytingum er hvergi aðgengilegur. Þá hefur Umhverfis- og orkustofnun ekki sinnt því verkefni að semja ný starfsskilyrði og uppfæra í takt við breytingar á reglugerðum.

Samtök heilbrigðiseftirlitssvæða á Íslandi

Þær breytingar sem hér eru boðaðar kalla á endurskoðun á nokkur hundruð reglugerðum, auk þess sem uppfæra þarf margvíslegar leiðbeiningar og viðbragðsáætlanir, bæði hjá opinberum aðilum og atvinnurekendum. Í dag hvílir t.d. skylda á rekstraraðilum skv. reglugerðum um að tilkynna ýmsar breytingar og upptakur til heilbrigðisnefndar. Þessi fyrirhöfn og kostnaður er hvergi nefndur í frumvarpinu og e.t.v. má draga þá ályktun að stjórnvöld ætli að láta þar reka reiðanum eins og tilviki neysluvatnsreglugerðar hér að framan.

Skert viðbragðsgeta í bráðum aðstæðum

Eftirlit með hollustuháttum og mengunarvörnum snýst ekki einvörðungu um reglubundið eftirlit heldur einnig um viðbrögð við bráðum aðstæðum, svo sem skyndilegri mengun, leka hættulegra efna, truflun á neysluvatnsöflun eða ónæði sem getur haft tafarlaus áhrif á heilsu íbúa. Í slíkum tilvikum geta mínútur og klukkustundir skipt máli. Staðbundin heilbrigðiseftirlit hafa burði til að bregðast tafarlaust við á grundvelli staðþekkingar og beinna boðleiða. Miðstýrt eftirlit felur óhjákvæmilega í sér hættu á töfum, óljósri ábyrgð og lakari viðbragðsgetu þegar mest á reynir.

Veiking staðbundins áhættumats

Núverandi fyrirkomulag byggir á því að heilbrigðiseftirlit sveitarfélaga framkvæmir samfellt áhættumat sem tekur mið af staðbundnum aðstæðum, sögu svæða, fyrri frávikum, eðli starfsemi og samspili mismunandi mengunarþátta. Þetta áhættumat er ekki eingöngu formlegt heldur hluti af lifandi þekkingu sem byggist upp yfir tíma. Með miðstýringu er hætta á að slík þekking glatist og að eftirlit taki í auknum mæli mið af stöðluðum verklagsreglum sem ná síður utan um staðbundna áhættu, með aukinni hættu á mistökum og endurteknum frávikum.

Réttarstaða rekstarðila og fyrirsjáanleiki verður lakari

Rekstraraðilar hafa hingað til notið þess að eiga í beinum samskiptum við heilbrigðiseftirlit í heimabyggð, þar sem lögð er áhersla á leiðsögn, forvarnir og úrbætur áður en gripið er til íþyngjandi stjórnvaldsfyrirmæla. Með tilfærslu verkefna til ríkisstofnunar eykst hætta á fjarlægð og minni sveigjanleika, sem getur leitt til lakari fyrirsjáanleika og veikari réttarstöðu, einkum fyrir smærri fyrirtæki. Slík þróun er í andstöðu við yfirlýst markmið frumvarpsins um einföldun og skilvirkni.

Tap á mannauði og staðbundinni sérþekkingu

Við boðaðar breytingar er veruleg hætta á að dýrmæt sérþekking glatist. Starfsfólk heilbrigðiseftirlita býr yfir áratugalangri reynslu og staðbundinni þekkingu sem ekki verður flutt á milli stofnana með einföldum hætti. Óvissa um framtíðarhlutverk, starfslok, biðlaun og breytt starfsumhverfi eykur líkur á brotthvarfi lykilstarfsfólks. Slíkt tap á mannauði mun veikja eftirlit til lengri tíma og auka kostnað samfélaga, þvert á markmið frumvarpsins.

Mótsögn við yfirlýsta stefnu stjórnvalda

Frumvarpið gengur þvert gegn yfirlýstri stefnu stjórnvalda um eflingu sveitarstjórnarstigsins, öfluga nærþjónustu, byggðajafnvægi og valddreifingu. Í stað þess að styrkja staðbundna stjórnsýslu og nýta þá þekkingu og innviði sem þegar eru til staðar er farin sú leið að færa verkefni til miðlægrar ríkisstofnunar. Slík nálgun samræmist illa þeim markmiðum sem stjórnvöld hafa sjálf sett sér á öðrum sviðum opinberrar stjórnsýslu og þjónustu.

Hættulegt fordæmisgildi

SHÍ

Samtök heilbrigðiseftirlitssvæða á Íslandi

Ef frumvarpið nær fram að ganga skapast fordæmi fyrir tilfærslu annarra lögbundinna verkefna frá sveitarfélögum til ríkisins án heildstæðrar stefnumótunar eða nauðsynlegs samráðs. Hér er því ekki aðeins um tæknilegar breytingar að ræða, heldur grundvallarbreytingu á verkaskiptingu ríkis og sveitarfélaga sem getur haft viðtæk áhrif langt út fyrir þann málaflokk sem frumvarpið tekur til.

Skortur á mælikvörðum, ábyrgð og endurskoðun

Í frumvarpinu skortir skýra mælikvarða á árangur, tímasett markmið og ákvæði um endurskoðun verði yfirlýstum markmiðum ekki náð. Ekki liggur fyrir hver beri ábyrgð ef þjónusta versnar, málshraði hægist eða kostnaður eykst. Slík óvissa er andstæð grundvallarreglum um vandaða stjórnsýslu og gerir það að verkum að ekki er hægt að leggja raunhæft mat á hvort breytingarnar skili þeim ávinningi sem haldið er fram.

Alþjóðleg reynsla af miðstýringu eftirlits

Almenn alþjóðleg reynsla bendir til þess að miðstýring eftirlits leiði sjaldnast til raunverulegrar einföldunar, heldur til meiri fjarlægðar milli stjórnvalda og þeirra sem eftirlitið beinist að. Í mörgum tilvikum hefur slík þróun leitt til lakari viðbragðsgetu, veikari forvarna og aukins kostnaðar til lengri tíma. Engin tilraun er gerð í frumvarpinu til að rökstyðja hvers vegna ætla megí að niðurstaðan verði önnur í þessu tilviki.

Raunhæfar tillögur

Samtök heilbrigðiseftirlitssvæða á Íslandi lögðu fram greinargóðar og ítarlega rökstuddar tillögur í 6 liðum til úrbóta á núverandi fyrirkomulagi við eftirlit með hollustuháttum, mengunarvörnum og matvælum í umsögn sinni um mál nr. S-160/2025 í samráðsgátt stjórnvalda þann 16. september sl. Samtökin ítreka þær tillögur sem grundvöll að áframhaldandi úrbótum á þessu sviði.

Niðurstaða

Lagt er til að frumvarpið verði dregið til baka í heild sinni og ríkisvaldið einsetji sér að uppfylla þær skyldur sem á því hvíla skv. núverandi löggjöf. Í þessari umsögn hefur verið sýnt fram á að Umhverfis- og orkustofnun hefur næg, en vannýtt úrræði til að stuðla að og tryggja framkvæmd laga nr. 7/1998 um hollustuhætti og mengunarvarnir. Ef ósamræmi er að finna í núverandi fyrirkomulagi má skrifa það á að stofnunin hefur ekki sett samræmingu í forgang og beitt þeim úrræðum sem hún hefur þegar til að samræma störf heilbrigðisnefnda á landsvísi.

f.h. Samtaka heilbrigðiseftirlitssvæða á Íslandi

Sigrún Guðmundsdóttir
framkvæmdastjóri Heilbrigðiseftirlits Suðurlands

<https://www.shi.is/>

* Rafræn skilríki

Undirritað af: Sigrún Guðmundsdóttir

Kennitala: 0410602639

Tími: 10.02.2026 12:16

Undirrita skjal úr OneCRM

Undirritað með